

УДК 342.5

© *Тетяна Пікуля*

*доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
(Україна), кандидат юридичних наук, доцент*

© *Tatyana Pikulya*

*Associate Professor of the Theory of State and Law
dept. of the National Academy of the Interior,
PhD in Law, Associate Professor
e-mail: pikulia.tatyana@gmail.com*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ІСТОРИЧНА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ТЕРИТОРІЙ *

Запропонований ретроспективний огляд основних методологічних підходів до типології держав за певними типами (групами). Удосконалено цивілізаційно-історичну типологізацію держав, що базується на діахронічному методі пізнання закономірностей та етапів розвитку держав світу.

Ми вважаємо, що найбільш плідним для розвитку наукових знань в аспекті побудови схем класифікації типології держав є цивілізаційний підхід, коли під цивілізацією розуміють певну епоху людської культури в області взаємодії суспільства і природи. На підставі техніко-економічних показників, на основі існуючої класифікації держав в рамках певних галузей соціальних наук, ми пропонуємо наступну версію цивілізаційної типології держав: 1) по відношенню до релігійних організацій: деідеологізовані (світські, атеїстичні) держави, ідеологізовані (не світські, теократичні); 2) за географічним розташуванням: держави Середземномор'я, Сходу, Заходу і тощо; 3) за етнічним складом: арабські, китайські, індійські штати і т.д.; 4) за техніко-економічними факторами: аграрні, індустріальні, постіндустріальні держави.

Актуальність типологічного дослідження держав світу обумовлюється колосальним обсягом емпіричного матеріалу, накопиченого до теперішнього часу юридичною наукою і практикою багатьох країн світу та епох. Узагальнення якого можливе виключно за допомогою специфічного інструментарію — типології, яка у сучасній науці інтерпретується по-різному, як особливий різновид наукової класифікації [1], методологічний прийом або засіб систематизації досліджуваного

* Артыкул друкуецца ў аўтарскай рэдакцыі.

явища, метод наукового пізнання [2] та загалом теорія, що має на меті виявлення вищої та найбільш узагальненої класифікаційної одиниці — типу [3]. Практичне значення типологізації сприятиме: розумінню внутрішньої логіки та закономірностей процесу розвитку держав світу та на цій основі науковому прогнозуванню майбутнього України та інших держав; систематизації та аналізу фактичного та наукового матеріалу, що торкається процесу виникнення та еволюції держав світу; чіткому поділу наукових та псевдонаукових державно-правових теорій з метою розбудови сучасних держав світу виключно на науковій основі.

Стан дослідження. Розвиток класифікаційного методу пізнання держав світу відбувається синхронно із розвитком політико-правової думки в історичній ретроспективі. Комплексна розробка класифікаційних схем поділу держав за певним критерієм бере початок у працях давньогрецьких і давньоримських мислителів: Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона та знаходить подальший розвиток у дослідників епохи Нового часу (Г. Гегеля, Ж. Бодена, К. Маркса, Ф. Енгельса) [1]. Важливі філософські ідеї та парадигми, що стали теоретичною основою даного дослідження містяться у першоджерелах дослідників новітнього часу: Г. Кельзена, А. Тойнбі, У. Росту, Г. Єллінека, Р. Дорендорфа, Р. Макайвера [4], а також російських та українських сучасників — С. Бостана [5, с. 100–110], В. Нерсесянца [6, с. 236–245], С. Алексеєва [7, с. 149–160], М. Марченка [2], Л. Грініна [8] та ін.

Мета статті удосконалити цивілізаційно-історичну типологізацію держав, що базується на діахронічному методі пізнання закономірностей та етапів історичного розвитку держав світу.

Виклад основного матеріалу. Типологія або класифікація держав світу одна із основоположних категорій і одночасно методологічних проблем юридичної науки. Вирішенням її займаються економіко-географи, економісти, політологи, соціологи, а також правники. Зазвичай, термінологічно слово «типологія» вживається для характеристики різновиду наукової класифікації, результатом якої виступає виявлення вищої і найбільш узагальненої класифікаційної одиниці — типу [1, с. 4]. Відповідно, типологія держав — це наукова класифікація держав за певними типами (групами) на основі схожих загальних ознак, які виявляються в єдності їх закономірностей і тенденцій виникнення, розвитку й функціонування [1; 4].

Тип держави визначають на підставі найбільш важливого та загального, об'єктивно складеного та відносно стійкого комплексу ознак, які у своїй єдності дозволяють виділити групу держав та відокремити її від інших аналогічних груп [9].

Головною методологічною проблемою типології є вибір критеріїв (основи) групування держав по типам. Відбір таких типологічних ознак відбувається відповідно до принципів типології, серед яких універсальними є правила формальної і діалектичної логіки: принцип взаємного виключення типів, не протиріччя, достатньої підстави, неперервності поділу [1]. На їхній основі науковці роблять власні умовиводи та пропозиції щодо можливих критеріїв типології держав, як то: критерії за своїм змістом не можуть бути випадковими та взаємопов'язаними між собою, або, за основу типології варто брати не кількісні, а якісні ознаки (критерії), які дозволяють віднести кожному з них до того чи іншого типу соціально-економічного та політичного розвитку [10, с. 2]. Розповсюдженою серед авторів є думка про те, що критерії типології держав повинні мати об'єктивний характер, адекватно відбивати досліджувану державно-правову матерію, вбирати в себе найбільш важливі й у той же час типові для держави і права ознаки і риси, у максимальному ступені враховувати і відбивати економічні, політичні, соціальні й інші умови, у яких функціонують держава і право [11].

Проте вимога об'єктивності типології держав вирішувалася науковцями доволі по-різному, в залежності від накопичених людством знань у певну історичну епоху та представниками якої галузі наук були дослідники. Як показує досвід типологізаційних досліджень, у якості «об'єктивних» критеріїв класифікації держав світу широко використовувалися географічні і кліматичні чинники, ступінь складності держав, характер їх зв'язаності з релігією, ступінь свободи і незалежності людини стосовно держави, засіб внутрішньодержавної організації і життєдіяльності людей, рівень розвитку загальної культури і світогляду людей, засіб виробництва матеріальних і духовних благ, характер їхнього розподілу та ін. [12; 13].

Вважаємо, що якщо кожен із перелічених вище та потенційно можливих критеріїв згрупувати за галузями наук та відповідно за предметом дослідження останніх, то можна виокремити економічні (напр., економічний розвиток), політичні (напр., державний устрій, форма правління), географічні (напр., географічне розташування, розмір території, чисельність населення та ін.), соціальні (напр., національна структура, етнічний склад) та інші критерії типологізації держав світу.

Якщо узяти до уваги, що процес формування державності та політичної мапи світу нараховує декілька тисячоліть, то застосувавши таку форму систематизації, як періодизація можна запропонувати ретроспективний огляд еволюції критеріїв та заснованих на їх основі концепцій типології держав.

Так, перші спроби типологізації держав здійснили античні мислителі (Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон), які поділяли держави на дві групи: правильні та неправильні. До групи правильних держав вони відносили ті з них, де влада здійснювалася на основі законів та на користь загальних інтересів, а до неправильних держав — ті, де влада не спирається на закони і служить інтересам лише правителів [6, с. 236].

Аутентичний принцип — законності, Сократ використовував, як базисний критерій у власній класифікації і характеристиці різних форм державного устрою і правління. Владу, основану на волі народу і на державних законах, він називав царством, а владу проти волі народу і таку, що базується не на законах, а на свавіллі правителя, назвав тиранією. Якщо правління здійснюється людьми, які виконують закони, то такий устрій він називав аристократією, якщо ж влада походить від багатства — плутократією, якщо від волі всіх — демократією [14].

Беручи за основу той самий підхід, Платон виділяв три правильних форми: царську владу (законну монархію, тобто правління однієї особи на основі закону), аристократію (законну владу небагатьох) і законну демократію (владу демосу на основі законів) та відповідно три неправильні форми: тиранію (незаконну владу одного), олігархію (незаконну владу небагатьох) і незаконну демократію (владу демосу не на основі законів).

З тих самих позицій Арістотель писав, що форма держави визначається кількістю правлячих (один, небагато, більшість) та метою правління. У правильних формах правителі мають на меті загальне благо, у неправильних — тільки своє особисте благо. Трьома правильними формами держави є монархічне правління (царська влада), аристократія і політія (правління на основі законів), а відповідними неправильними формами є — тиранія, олігархія і демократія (правління демосу, більшості не на основі законів) [14].

У контексті зазначеного наголосимо, що античні філософи для характеристики держав, як ми бачимо, вживали відмінні поняття, як то: «форма державного устрою», «форма державного правління», «форма держави», але слід пам'ятати, що кожен із них кваліфікував не певну державну форму у сучасному розумінні, а державу загалом, як таку з відповідним соціальним змістом, яка заснована на соціальній рівності (є правильною) або ж — нерівності (є неправильною). Відповідна традиція тривала до другої половини XVIII ст., моменту юридичного закріплення республіки, як однієї із форм правління у Конституції США 1787 р. Після чого, у вченні про державу відбулося змішування елементів різних понятійних рядів — форми держави та соціальної сутності держави [5, с. 105].

Узагальнюючи типологізаційну характеристику держав періоду античності можна ствердити, що античні філософи здійснили перші класифікації держав, засновані на критерії законності та протиставленні законного правління беззаконню. Даний критерій у певному сенсі безперечно зберіг своє значення і до тепер (наприклад, вітчизняний теоретик держави і права В. Ткаченко, використовуючи як критерій принцип законності, поділяє держави на дві групи — держави до громадянського і держави громадянського типу [15, с. 874]) та у тій чи іншій формі широко використовується у подальшій політико-правовій думці.

Аксіоматичним доказом останнього твердження є епоха середньовіччя (V — XV ст.) — період панування релігії і церкви, який «у концентрованій формі» представив засновник християнської державно-правової концепції, теолог Фома Аквінський. Він належить до когорти геніальних еkleктиків, систематизаторів християнської теології на основі вчення Арістотеля, класиків-інтерпретаторів, які особисто нових наукових істин не відкривали. Доктрини держави у його творчості виходять з ідей аристотелівської «Політики» про те, що держава представляє собою певну частину універсального порядку, котрий утворений та керований Богом. Форму влада та способи її використання поділяв на правильні і дурні. З п'яти форм правління (чотири простих — аристократія, олігархія, демократія, монархія і одна змішана — аристократія з демократією) найкращою називав монархію, оскільки принцип її побудови схожий з принципом миротворення, керованого Богом [16; 17].

В епоху Нового часу (XVI — кінець XIX ст.), яку пов'язують з переходом культури з релігійної сфери у сферу світську, набув поширення історико-формаційний підхід Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля: концепція духовної формації. У межах якої проблема типології держав трактувалась з позицій всесвітнього-історичного процесу розвитку духу свободи і його об'єктивізації у різних формах держави. Їм виділялось «чотири всесвітньо-історичних царств»: східне, грецьке, римське, германське. Відповідні царства, по Гегелю, представляли собою об'єктивно-історичні формації (формування) світового духу, тобто розвитку ідей розуму і свободи у всесвітній історії. Із зміною цих всесвітньо-історичних царств (формацій світового духу) відбувається і зміна відповідних форм держави: східному царству відповідає східна теократія (свобода одного, верховенство правителя), грецькому — афінська демократія, римському царству — римська республіка або аристократія (свобода деяких, тобто частини населення), германському царству — представницька монархія у германських народів Нового часу (свобода духа) [18, с. 370].

Отож, гегелівська типологія держав ґрунтується на його вченні про розвиток і зміну у всесвітній історії відмінних суспільно-духовних формацій (царств, світів), що представляють собою прогресуючі сходи здійснення розуму і свободи, яким відповідають певні типи (форми) держави — теократія, демократія або аристократія, конституційна монархія.

Переконані, що подібна абсолютизація ролі окремих народів та надання типологічного значення їхнім державним формам є доктринальним перебільшенням Гегеля. До того ж, типологізація держав через форми держави визиває заперечення ще й тому, що деякі із згаданих Гегелем форм (наприклад, республіка, демократія) існували не тільки у період античності, але й існують до тепер. А найвища та остання, по Гегелю, форма держави — представницька монархія, була замінена після буржуазних революцій у багатьох країнах Європи республіканською формою.

Але, у свій час філософія Гегеля була кульмінаційним пунктом розвитку німецької філософії та світової загалом. Наприкінці XIX століття провідні академічні філософи, як в Америці, так і у Великобританії були в більшості своїй гегельянцями, і одним із його учнів був німецький філософ Карл Маркс, який зберіг у своїй системі, в її остаточному вигляді, деякі істотні гегельянські риси, хоча на відміну від ідеалістичної діалектики Гегеля, марксистська діалектика є матеріалістичною.

Одним із аспектів матеріалістичної діалектики К. Маркса став формаційний підхід типології держав та правових систем, в основі якого лежить категорія суспільно-економічної формації. У вітчизняному державознавстві радянської доби він вважався найбільш загальним критерієм типології держав і правових систем, й у теперішній час продовжує достатньо активно застосовуватися у якості критерію, оскільки взамін сучасною наукою не напрацьовано інших, більш переконливих та всеосяжних, здатних конкурувати з ним. Однак, із початком так званої перебудови та зміни політичних та ідеологічних орієнтирів на пострадянському просторі, самодостатність даного критерію стала ставитися зі сторони окремих теоретиків під сумнів [19], про що більш докладно буде зазначено нижче. Згідно марксистського підходу до типології, «суспільно-економічна формація» це — історичний тип суспільства, заснований на певному способі виробництва, який виступає важливим етапом розвитку людства. Кожна суспільно-економічна формація характеризується певним типом виробничих відносин — економічним базисом. Кожна з них має, як загальні, властиві усім формаціям, так і власні, неповторні закони виникнення, функціонування і розвитку. Економічний базис кожної суспільно-економічної формації зумовлює відповідну надбудову у вигляді сукупності

ідей, теорій, поглядів, уявлень, різноманітних організацій та установ, а також системи виникаючих між ними відносин. Найважливішими елементами надбудови є держава і право. Кожній суспільно-економічній формації відповідає певний історичний тип держави і права. Зміна однієї суспільно-економічній формації іншою знаменує собою зміну системи виробничих відносин — економічного базису, виникаючої на його основі надбудови, і разом з тим відповідного історичного типу держави і права. Усвідомити формально-юридичний зміст категорії «історичний тип держави» можливо за допомогою послідовної поступенової характеристики наступного понятійно-категоріального ряду: «сутність держави» — «зміст держави» — «функції держави» — «механізм держави» — «форма держави» — «історичний тип держави». Беручи до уваги, що форма держави розкривається через організацію механізму та методів реалізації функцій держави. Де організація механізму держави охоплюється формою державного правління та формою державного устрою, а методи реалізації функцій держави — державно-правовим режимом. І нарешті, кожен із елементів форми держави найбільш повно характеризує історичний тип держави.

З позиції формаційного підходу історичних типів держави чотири: рабовласницький (V–IV тис. до н. е. — сер. I тис. н. е., стародавні часи); феодалний (сер. I тис. н. е. — XVII–XVIII ст., середні часи); буржуазний (XVII–XVIII ст. — по. XX ст., новий час); соціалістичний (з 1917 р., тобто Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, новітній час) [5, с. 101].

У марксистській літературі радянської доби, спираючись на судження Маркса та Енгельса про специфіку «азіатського способу виробництва» і «східний деспотизм», стали виокремлювати і особливий східний (азіатський, деспотичний) тип держави, що, безперечно, не відповідало (як у основоположників марксизму, так й у його послідовників) марксистському вченню про історично змінючі один одного економічні формації [6, с. 239].

Вказана вада формаційного підходу до типології держав була визнана науковими колами однією із перших, але, нажаль, не стала єдиною, оскільки: по-перше, марксистська типологія держав гіпертрафувала економічні та класові відносини, та недооцінені залишилися духовні, культурні та інші ідеологічні фактори; по-друге, марксистський прогноз про п'яту бездержавну суспільно-економічну формацію — комуністичну, виявився антиісторичним; по-третє, соціалістичний тип держави (перша фаза комунізму) був глибоко та всебічно розробленим теоретично, але

ніколи і ніде не був остаточно втілений практично; по-четверте, марксистське вчення в принципі має антидержавний та антиправовий характер, складовими якого стали антиіндивідуалізм, нігілістське ставлення до природних прав людини, ідеї правової держави. Марксизм вважав державу і право формами організованого примусу (класового пригноблення), що приходять на зміну одна одній; по п'яте, марксистське вчення заперечувало ставлення до держави, як до загальносоціальної цінності, як до досягнення у розвитку людської культури; по-шосте, критерій, відповідно до якого тип держави визначається тільки приналежністю останніх до тієї чи іншої суспільно-економічної формації, потребує свого уточнення, бо у світі завжди існували так звані перехідні держави, які виходять за межі тієї чи іншої формації, знаходяться «на переході» від одного типу держави до іншого — від рабовласницького до феодального, від феодального до капіталістичного, від капіталістичного до соціалістичного і, навпаки — від соціалістичного (або псевдосоціалістичного) до буржуазного, капіталістичного. Вперше концепцію перехідної держави розробив В.І. Ленін. У контексті розвитку класової боротьби він зробив висновки про можливість переходу окремих держав до соціалізму, обминувши капіталістичну стадію [20]. І останнє, окрім суспільно-економічної формації, як відомо, існують й інші критерії, комплексне використання яких допомагає провести більшу чітку, строго обґрунтовану класифікацію держав. Даний, загальний за своїм характером критерій повинен використовуватися не тільки сам по собі, але й доповнюватися іншими, приватними критеріями, які стосуються сутності, змісту, механізму, форми держави (такими критеріями можуть бути: рівень економічного розвитку, рівень та якість життя, індекс суспільного розвитку). Актуалізуючи сказане, сучасний державознавець Сергій Костянтинівич Бостан у своєму дослідженні зокрема пише, що для визначення типу певної держави значення мають не тільки соціально-економічна формація, а увесь стан суспільства. З огляду на це в основі типологізації держави замість категорії «суспільно-економічна формація» слід класти категорію «суспільна формація», яка відображає стан суспільства як певної, історично визначеної системи економічних, соціальних, духовно-культурних та політичних відносин, що визначають сутність та зміст держави. Тобто, пропонує державу розглядати не як надбудовний елемент суспільно-економічної формації, а як «продукт людського суспільства». Виходячи з наведеного, автор традиційну марксистську чотирьохчленову типологічну схему держав — рабовласницька, феодальна, буржуазна та соціалістична, змінює на трьохчленову типологічну схему держав — нереспубліканська (кастово-

станов), республіканська (громадянського суспільства) і перехідна держава. Нереспубліканський (кастово-становий) історичний тип держави охоплює епоху кастово-станового суспільства, коли держава була виразником інтересів вузьких класових угруповань — це рабовласницький, феодалний та буржуазний тип держави. Республіканський історичний тип держави (епохи громадянського суспільства), коли держава стала проявляти загальносоціальні інтереси, бере початок у західній цивілізації від англійської, американської та французької буржуазних революцій XVII–XVIII ст., а у східній цивілізації — від перетворень та революцій у другій половині XIX (реформи 60-х рр. в Японії і Росії) — та початку XX ст. (Росія, Іран, Туреччина, Китай), а в Африці 60-ті роки XX ст., коли переважна більшість країн цього континенту позбулася колоніальної залежності та заклали основи своєї власної державності. І останній, перехідний тип держави, що триває у період «переходу» від одного історичного типу держави до іншого [5, с. 102, 108–110].

Аналогічна, але двочленова типологізація держав широко представлена у західноєвропейській науці, де держави класифікують в залежності від характеру взаємовідносин між державною владою та індивідом. Наприклад, австрійський та американський юрист і філософ Ганс Кельзен, в залежності від того, яке місце індивіда у створенні правопорядку, виділяє два типи держави. Якщо індивід активно приймає участь у створенні правопорядку — демократію, якщо ні — автократію [21, с. 149–152]. Подібну типологізацію держав пропонує американський соціолог, політолог Роберт Моррісон Макайвер, поділючи усі держави на два типи: 1) династичні (аристократичні), де державна воля не виражає волі більшості населення. До них відносяться імперії та псевдодемократичні держави, у яких уряд утворює привілейовану частину суспільства; 2) демократичні, де державна воля виражає волю усього суспільства, або більшості його членів, і де народ активно підтримує діяльність уряду (сучасні держави розвиненої демократії) [22].

Формально-юридичний аналіз наведених підходів щодо типологізації держав свідчить, що жоден з них не може претендувати на універсальність, не дає максимально достовірні дані про історичні типи держав, а лише удосконалює марксистську типологію. Вирішити слабкі сторони наведених типологій держав напевне можливо шляхом синтетичного використання їх позитивних сторін та врахування недоліків. На такій ідеологічній основі, у новітній період розвитку людства (початок XX ст.), англійський історик Арнольд Джозеф Тойнбі розробив цивілізаційний підхід до типології держав, поклавши в основу типології

категорію «цивілізація», як соціокультурну систему, що спирається не тільки на соціально-економічні, а й етнічні, географічні, культурні, психологічні, релігійні засади суспільства, ступінь гармонізації людини і природи, а також рівень економічної, політичної, соціальної і духовної свободи особистості. Розкриваючи поняття «цивілізація», Тойнбі пише про те, що кожна цивілізація являє собою локальне утворення, яке володіє тільки йому притаманними рисами і характеристиками і жодним чином не нагадує за своїми ознаками інші цивілізації. Єдиної цивілізації як такої немає. Є ряд цивілізацій, які вельми відрізняються за своїми соціальними і політичними цінностями, державно-правовими формами, типами культурно-творчої діяльності, спрямованості історичного розвитку і, звичайно, розвиненістю матеріально-технічного базису. Загалом Тойнбі виділяє 21 цивілізаційну систему. У це число він включає західну цивілізацію, православну (візантійську ортодоксальну), російську православну, перську, арабську (ісламську), індійську, далекосхідну, античну (Греко-Римську), сирійську, китайську, японо-корейську, мінойську, шумерську, хетську, вавілонську, єгипетську, андскую, мексиканську, юкатанську, а також цивілізацію майя. З яких збереглися лише ті, які змогли розвинути духовний початок у всіх видах людської діяльності, освоїти життєве середовище [23].

Вочевидь, що на основі вчення Тойнбі про локальні цивілізації можливо, у кращому випадку, вести мову про розпоршені типи організації влади у відповідних автономних цивілізаціях, але не можливо побудувати цілісну типологію держав. До того ж, у вченні науковця відсутнє спеціальне дослідження проблем держави, на основі якого у юриспруденції можливо побудувати теоретично значиму типологію держав.

Але, враховуючи перспективність цивілізаційного підходу для наукової типологізації держав, на сьогоднішній день він включає певну кількість пов'язаних між собою, і разом з тим, відносно самостійних парадигм. Послідовниками Тойнбі стали американський економіст Уолт Уйтмен Ростоу, німецький юрист Георг Еллінек, а також десятки інших сучасників правників, соціологів, політологів та представників інших гуманітарних наук.

Як результат у сучасних соціальних науках термін «цивілізація» і досі не має строго визначеного, фіксованого значення. Він асоціюється і з «гарними манерами», і з певними стадіями розвитку суспільства або культури та ін. Така неоднозначність терміна і поняття «цивілізація», його внутрішня суперечливість, аморфність і невизначеність змісту, роблять проблематичним використання останнього, як єдиного і

основного критерію типології держав. Відповідно, існують різні підстави для типології цивілізацій і їхньої державності: хронологічні, генетичні, просторові, релігійні, за рівнем організації та ін. Історичний прогрес привів до складання понад двох десятків цивілізацій, які відрізняються не тільки системами цінностей, що затвердилися в них, культурою, але і характерним для них типом держав. Зокрема, ґрунтуючись на різних підходах стосовно поняття «цивілізація», дослідниками виділяються такі основні види цивілізацій і відповідних їм типів держави [24]: 1) за ступенем економічного розвитку: традиційні (аграрні), індустріальні, постіндустріальні або інформаційні (У. Ростоу); 2) за фактором реальності буття: ідеальні (утопія); емпіричні (Г. Еллінек); 3) за історичними формами визнання людей у якості суб'єктів права і держави: етнічні, станові, індивідуально-політичні, гуманітарно-правові (В. Нерсесянц) [6, с. 243–245; 4].

Наведена строкатість критеріїв та виділених на їхній основі типологічних схем класифікації держав демонструють, що універсальність у відповідному питанні навряд можлива. Бо кожен із науковців переслідує власну ціль, виходячи із предмету дослідження галузі наукових знань, яку він представляє. Вважаємо, що головне у цьому питанні, щоб такі дослідження відбувалися на основі об'єктивних критеріїв (принципів, ознак) з метою забезпечення достовірності отриманих результатів, як то, наприклад, порівнювальні явища та процеси мають належити до єдиного історичного періоду; застосована до них методологія дослідження має бути єдиною; порівнювальні явища та процеси повинні бути типовими для відповідного історичного періоду, максимально враховувати соціально-економічні, політичні та інші фактори буття держави тощо.

Висновки. Вважаємо, найбільш плідним для розвитку наукових знань в аспекті побудови класифікаційних схем типологізації держав є цивілізаційний підхід, коли під цивілізацією розуміють певну епоху людської культури у сфері взаємодії суспільства і природи. Поняттям цивілізаційний тип держави при такому підході позначається сукупність ознак держави, що відображають рівень та особливості культури у сфері взаємодії суспільства з природою. Особливості взаємодії держави (суспільства) із природою визначаються релігійними (ідеологічними), географічними, етнічними та техніко-економічними факторами. Кожен із перелічених факторів по-особливому впливає на цивілізаційні характеристики держави, на його інституційно-владну та функціональну організацію. Разом з тим, з усіх перелічених факторів визначальними є ті, що визначають рівень розвитку матеріальної культури (яка піддається

об'єктивним критеріям дослідження і, як наслідок типологізації держав), тобто техніко-економічні фактори. На підставі техніко-економічних показників, беручи за основу існуючі класифікації держав у межах окремих галузей соціальних наук, пропонуємо наступний варіант цивілізаційної типології держав: 1) за ставленням до релігійних організацій: деідеологізовані (світські, атеїстичні) держави, ідеологізовані (не світські, теократичні); 2) за географічним розташуванням: держави Середземномор'я, Східні, Західні тощо; 3) за етнічним складом: арабські, китайські, індійські держави тощо; 4) за техніко-економічними факторами: аграрні, індустріальні, постіндустріальні держави.

Отже, згідно існуючим у науковій літературі поглядам (філософській, юридичній, соціологічній, політологічній та історичній), типологізація держав та правових систем по типах представляє собою об'єктивно необхідний, закономірний процес та засіб пізнання природно-історичного розвитку держави, що відображає процес історично закономірної зміни одних типів держави іншими.

Список основных джерел

1. Кульков, М. О. Теоретические проблемы типологии форм государства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. О. Кульков ; Волгогр. гос. уни-вер. — Саратов, 2008. — 34 с.

2. Теория государства и права [Электронный ресурс] : учебник / под ред. М. Н. Марченко. — Режим доступа: <http://lawtoday.ru/razdel/biblo/tgp/index.php>. — Дата доступа: 24.02.2019.

3. Типология держав [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=683&Itemid=460. — Дата доступа: 24.02.2019.

4. Типы государства [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Типы_государства. — Дата доступа: 24.02.2019.

5. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. I. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посібник / С. М. Тимченко [та ін.]. — К. : КНТ, 2007. — 288 с.

6. Нерсесянц, В. С. Общая теория права и государства : учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. — М. : Норма, 2010. — 552 с.

7. Алексеев, С. С. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов [Электронный ресурс] / С. С. Алексеев. — Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/content/5319.html>. — Дата доступа: 24.02.2019.

8. Гринин, Л. Е. Эволюция государственности: от раннего государства к зрелому. Государство и исторический процесс [Электронный ресурс] / Л. Гринин. — Режим доступа: <http://urss.ru/cgi-bin/db.pl?lang=Ru&blang=ru&page=Book&id=101352>. — Дата доступа: 24.02.2019.

9. Тип государства: формационный и цивилизационный поход [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/diploma/doc43p0/instrum664/item667.html>. — Дата доступа: 24.02.2019.

10. Максаковский, В. П. Географическая картина мира. В 2 кн. / В. П. Максаковский. — Кн. I: Общая характеристика мира. — 4-е изд., испр. — М.: Издатель: Дрофа, 2008 — 225 с.

11. Типологія та основні типи держав [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://studentam.org.ua/3374.html>. — Дата доступа: 24.02.2019.

12. Типология стран мира [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rui-tur.ru/tipologiya-stran-mira.html>. — Дата доступа: 24.02.2019.

13. Современная политическая карта мира: многообразие стран современного мира, их основные типы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://geography.kz/slovar/sovremennaya-politicheskaya-karta-mira-mnogoobrazie-stran-ix-osnovnye-tipy/>. — Дата доступа: 24.02.2019.

14. Андрусяк, Т. Історія політичних та правових вчень. Лекції [Електронний ресурс] / Т. Андрусяк. — Режим доступа: <http://radnuk.info/pidrychnuku/istoriya-vchen/446-andrusyak/6750-9--.html>. — Дата доступа: 24.02.2019.

15. Ткаченко, В. Принцип законності як класифікаційний критерій типології держав / В. Ткаченко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. — Т. 1.

16. Мірошніченко, М. І. Історія вчень про державу і право : навч. посібник / М. І. Мірошніченко, В. І. Мірошніченко. — К.: Атіка, 2010. — 460 с.

17. Цюрупа, М. В. Основи сучасної політології [Електронний ресурс] / М. В. Цюрупа, В. С. Ясинська. — Режим доступа: <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-teoriya-politiki/teologichni-paradigmi-politichnogo.html>. — Дата доступа: 24.02.2019.

18. Гегель, Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Гегель. — М.: Мысль, 1990. — 526 с.

19. Типология стран мира [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://uamconsult.com/book_146_chapter_8_1.4_TIPOLOGIJA_STRAN_MIRA.html. — Дата доступа: 24.02.2019.

20. Типология государств: основания, различные подходы, современный взгляд на проблему [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://lib.4i5.ru/cu201.htm>. — Дата доступа: 24.02.2019.

21. Кельзен, Г. Общее учение о государстве [Электронный ресурс] / Г. Кельзен. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Кельзен,_Ганс. — Дата доступа: 24.02.2019.

22. Современное государство (The Modern State, 1926) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/655/МАКИ-ВЕР. — Дата доступа: 24.02.2019.

23. Тойнбі, А. Д. Типологія цивілізацій [Електронний ресурс] / А. Д. Тойнбі. — Режим доступа: http://ua-referat.com/Типологія_цивілізацій_А_Д_Тойнбі. — Дата доступа: 24.02.2019.

24. Цивілізаційний підхід до типології держав [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/2309/31/>. — Дата доступу: 24.02.2019.

Civilizational historical typology of state territories

We believe that the most fruitful for the development of scientific knowledge in terms of building classification schemes for typologies of states is a civilizational approach, when civilization is defined as a certain epoch of human culture in the field of interaction between society and nature. On the basis of technical and economic indicators, on the basis of the existing classification of states within certain branches of the social sciences, we propose the following version of the civilization typology of states: 1) in relation to religious organizations: de-ideologized (secular, atheistic) states, ideological (not secular, theocratic); 2) by geographical location: the state of the Mediterranean, East, West, etc.; 3) by ethnic composition: Arab, Chinese, Indian states, etc.; 4) on the technical and economic factor: agrarian, industrial, post-industrial states.

Цывілізацыйна-гістарычная тыпалагізацыя дзяржаўных тэрыторый

Мы лічым, што найбольш плённым для развіцця навуковых ведаў у аспекце пабудовы схем класіфікацыі тыпалогій дзяржаў з'яўляецца цывілізацыйны падыход, калі пад цывілізацыйнай разумеюць пэўную эпоху чалавечай культуры ў галіне ўзаемадзеяння грамадства і прыроды. На падставе тэхніка-эканамічных паказчыкаў на аснове існуючай класіфікацыі дзяржаў у рамках пэўных галін сацыяльных навук мы прапануем наступную версію цывілізацыйнай тыпалогіі дзяржаў: 1) па адносінах да рэлігійных арганізацый: дэідэалагізаваныя (свецкія, атэістычныя) дзяржавы, ідэалагізаваныя (не свецкія, тэакратычныя); 2) па геаграфічным размяшчэнні: дзяржавы Міжземнамор'я, Усходу, Захаду і г. д. ; 3) па этнічным складзе: арабскія, кітайскія, індыйскія штаты і г. д. ; 4) па тэхніка-эканамічным фактары: аграрныя, індустрыяльныя, постындустрыяльныя дзяржавы.